अध्याय 5: गीता सुगीता कर्तव्या

विषय-सूची

9 प्रश्नावली · 38 प्रश्न

प्रश्नावली 1	अधोलिखितानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तरं लिखत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 2	पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 3	कोष्ठके दत्तानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि रचयत- (सेवया, स्मृतिविभ्रमः, योगी, वाङ्मयं, स्थितधीः)	5 प्रश्न
प्रश्नावली 4	अधोलिखितानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि रचयत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 5	पाठानुसारं समुचितेन पदेन श्लोकं पूरयत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 6	उदाहरणानुसारं पदानि स्त्रीलिङ्गे परिवर्तयत- (उदाहरणम्- श्रद्धावान् – श्रद्धावती)	5 प्रश्न
प्रश्नावली 7	समुचितेन पदेन सह स्तम्भौ मेलयत- (अ–इ मेलनम्)	5 प्रश्न
प्रश्नावली 8	श्रीमद्भगवद्गीतायाः विषये पञ्च वाक्यानि लिखत-	1 प्रश्न
प्रश्नावली भावार्थ	श्रीमद्भगवद्गीतायाः श्लोकानां भावार्थः (योग्यताविस्तारः)	2 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — अधोलिखितानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तरं लिखत-

प्रश्न 1

(क) श्रद्धावान् जनः किं लभते ?

हल

श्लोकानुसारं श्रद्धावान् संयतेन्द्रियः जनः ज्ञानम् एव लभते।

उत्तर: ज्ञानम्

प्रश्न 2

(ख) कस्मात् सम्मोहः जायते ?

हल

"क्रोधाद्भवति सम्मोहः" इति श्लोकानुसारं क्रोधात् सम्मोहः जायते।

उत्तर: क्रोधात्

प्रश्न 3

(ग) सम्मोहात् किं जायते?

हल

"सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः" इति श्लोकानुसारं सम्मोहात् स्मृतिविभ्रमः जायते।

उत्तर: स्मृतिविभ्रमः

प्रश्न 4

(घ) अर्जुनाय गीतां कः उपदिष्टवान् ?

हल

कुरुक्षेत्रे श्रीकृष्णः अर्जुनाय गीताम् उपदिष्टवान्।

उत्तर: श्रीकृष्णः

प्रश्न 5

(ङ) हर्षामर्षभयोद्वेगैः मुक्तः नरः कस्य प्रियः भवति ?

हल

हर्ष-अमर्ष-भय-उद्वेगैः मुक्तः नरः भगवतः (मम / श्रीकृष्णस्य) प्रियः भवति।

उत्तर: भगवतः (मम / श्रीकृष्णस्य)

प्रश्नावली 2 — पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत-

प्रश्न 1

(क) कीदृशं वाक्यं वाङ्मयं तपः उच्यते ?

हल

श्लोकानुसारं यत् वाक्यम् अनुद्वेगकरम्, सत्यं, प्रियं, हितं च भवति, स्वाध्याय-अभ्यसनं च, तद् वाङ्मयं तपः उच्यते।

उत्तर: अनुद्वेगकरं सत्यं प्रियं च हितं वाक्यं, स्वाध्याय-अभ्यसनं च वाङ्मयं तपः उच्यते।

प्रश्न 2

(ख) कीदृशः जनः स्थितधीः उच्यते ?

हल

यः दुःखेषु अनुद्विग्नमनाः, सुखेषु विगतस्पृहः, वीत-राग-भय-क्रोधः च भवति, सः जनः स्थितधीः उच्यते।

उत्तर: दुःखेषु अनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः वीत-राग-भय-क्रोधः जनः स्थितधीः उच्यते।

प्रश्न 3

(ग) जनः कथं प्रणश्यति?

हल

बुद्धिनाशात् जनः प्रणश्यति (नष्टः भवति)।

उत्तर: जनः बुद्धिनाशात् प्रणश्यति।

प्रश्न 4

(घ) जनः कथम् उत्तमां शान्तिं प्राप्नोति ?

हल

श्रद्धावान् संयतेन्द्रियः जनः ज्ञानं लब्ध्वा उत्तमां शान्तिं प्राप्नोति।

उत्तर: श्रद्धावान् संयतेन्द्रियः जनः ज्ञानं लब्ध्वा उत्तमां शान्तिं प्राप्नोति।

प्रश्न 5

(ङ) उपदेशप्राप्तये त्रयः उपायाः के भवन्ति ?

हल

प्रणिपातेन (अभिवादनशीलता), सेवया, परिप्रश्नेन (जिज्ञासया) च — एते त्रयः उपायाः उपदेशप्राप्तये भवन्ति।

उत्तर: अभिवादनशीलता, सेवा, जिज्ञासा च — उपदेशप्राप्तये त्रयः उपायाः भवन्ति।

प्रश्नावली 3 — कोष्ठके दत्तानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि रचयत- (सेवया, स्मृतिविभ्रमः, योगी, वाङ्मयं, स्थितधीः)

प्रश्न 1

(क) अनुद्वेगकरं सत्यं प्रियहितं च वाक्यं _____ तपः उच्यते।

हल

रिक्तस्थाने 'वाङ्मयं' इति पदं योग्यम्।

उत्तर: वाङ्मयं

प्रश्न 2

(ख) सततं सन्तुष्टः दृढनिश्चयः च _____ भवति।

हल

रिक्तस्थाने 'स्थितधीः' इति पदं योग्यम्।

उत्तर: स्थितधीः

प्रश्न 3

(ग) अनुद्विग्नमनाः मुनिः _____ उच्यते।

हल

रिक्तस्थाने 'योगी' इति पदं योग्यम्।

उत्तर: योगी

प्रश्न 4

(घ) तद् आत्मज्ञानं प्रणिपातेन परिप्रश्नेन _____ च विद्धि।

हल

रिक्तस्थाने 'सेवया' इति पदं योग्यम्।

उत्तर: सेवया

प्रश्न 5

(ङ) सम्मोहात् _____ भवति।

हल

रिक्तस्थाने 'स्मृतिविभ्रमः' इति पदं योग्यम्।

उत्तर: स्मृतिविभ्रमः

प्रश्नावली 4 — अधोलिखितानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि रचयत-

प्रश्न 1

(क) उच्यते – वाक्यरचना कुरुत।

हल

'उच्यते' इति पदस्य प्रयोगेण वाक्यम्।

उत्तर: अहिंसा परमो धर्मः इति महाभारते उच्यते।

प्रश्न 2

(ख) च – वाक्यरचना कुरुत।

हल

'च' इति पदस्य प्रयोगेण वाक्यम्।

उत्तर: रामः, सीता लक्ष्मणः च वनम् अगच्छन्।

प्रश्न 3

(ग) न – वाक्यरचना कुरुत।

हल

'न' इति पदस्य प्रयोगेण वाक्यम्।

उत्तर: असत्यं न वदेत्।

प्रश्न 4

(घ) लब्ध्वा – वाक्यरचना कुरुत।

हल

'लब्ध्वा' इति पदस्य प्रयोगेण वाक्यम्।

उत्तर: ज्ञानं लब्ध्वा नरः ज्ञानचक्षुः प्राप्नोति।

प्रश्न 5

(ङ) कुर्यात् – वाक्यरचना कुरुत।

हल

'कुर्यात्' इति पदस्य प्रयोगेण वाक्यम्।

उत्तर: छात्रः ध्यानेन अध्ययनं कुर्यात्।

प्रश्नावली 5 — पाठानुसारं समुचितेन पदेन श्लोकं पूरयत-

प्रश्न 1

(क) श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः _____ ।

हल

"श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः" इति श्लोकानुसारं रिक्तस्थानं पूरयत।

उत्तर: संयतेन्द्रियः।

प्रश्न 2

(ख) _____ चैव वाङ्मयं तप उच्यते ।

हल

"स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते" इति श्लोकानुसारं रिक्तस्थानं पूरयत।

उत्तर: स्वाध्यायाभ्यसनं

प्रश्न 3

(ग) सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा _____ ।

हल

"सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः" इति श्लोकानुसारं रिक्तस्थानं पूरयत।

उत्तर: दृढनिश्चयः।

प्रश्न 4

(घ) _____ भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः ।

हल

"क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः" इति श्लोकानुसारं रिक्तस्थानं पूरयत।

उत्तर: क्रोधात्

प्रश्न 5

(ङ) तद्विद्धि _____ परिप्रश्नेन सेवया ।

हल

"तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया" इति श्लोकानुसारं रिक्तस्थानं पूरयत।

उत्तर: प्रणिपातेन

प्रश्नावली 6 — उदाहरणानुसारं पदानि स्त्रीलिङ्गे परिवर्तयत- (उदाहरणम्- श्रद्धावान् – श्रद्धावती)

प्रश्न 1

(क) गुणवान् – _____

हल

'गुणवान्' इति पदस्य स्त्रीलिङ्गरूपम्।

उत्तर: गुणवती

प्रश्न 2

(ख) आयुष्मान् – _____

हल

'आयुष्मान्' इति पदस्य स्त्रीलिङ्गरूपम्।

उत्तर: आयुष्मती

प्रश्न 3

(ग) क्षमावान् – _____

हल

'क्षमावान्' इति पदस्य स्त्रीलिङ्गरूपम्।

उत्तर: क्षमावती

प्रश्न 4

(घ) ज्ञानवान् – _____

हल

'ज्ञानवान्' इति पदस्य स्त्रीलिङ्गरूपम्।

उत्तर: ज्ञानवती

प्रश्न 5

(ङ) श्रीमान् – _____

हल

'श्रीमान्' इति पदस्य स्त्रीलिङ्गरूपम्।

उत्तर: श्रीमती

प्रश्नावली 7 — समुचितेन पदेन सह स्तम्भौ मेलयत- (अ–इ मेलनम्)

प्रश्न 1

(क) सर्वभूतानाम् – ?

हल

'सर्वभूतानाम्' इत्यस्य अर्थः 'सर्वेषां प्राणिनाम्'।

उत्तर: सर्वेषां प्राणिनाम्

प्रश्न 2

(ख) अनुद्विग्नमनाः – ?

हल

'अनुद्विग्नमनाः' इत्यस्य अर्थः 'यस्य मनः विचलितं न भवति'।

उत्तर: यस्य मनः विचलितं न भवति

प्रश्न 3

(ग) स्थितधीः – ?

हल

'स्थितधीः' इत्यस्य अर्थः 'स्थिरमतिमान्'।

उत्तर: स्थिरमतिमान्

प्रश्न 4

(घ) परिप्रश्नेन – ?

हल

'परिप्रश्नेन' इत्यस्य अर्थः 'पुनः पुनः प्रश्नकरणेन'।

उत्तर: पुनः पुनः प्रश्नकरणेन

प्रश्न 5

(ङ) संयतेन्द्रियः – ?

हल

'संयतेन्द्रियः' इत्यस्य अर्थः 'इन्द्रियसंयमी'।

उत्तर: इन्द्रियसंयमी

प्रश्नावली 8 — श्रीमद्भगवद्गीतायाः विषये पञ्च वाक्यानि लिखत-

प्रश्न 1

श्रीमद्भगवद्गीतायाः विषये पञ्च वाक्यानि लिखत।

हल

(क) भारतस्य पवित्रग्रन्थेषु श्रीमद्भगवद्गीता पवित्रतमम् अस्ति।
(ख) वस्तुतः गीता महाभारतस्य भीष्मपर्वस्य अंशः अस्ति।
(ग) युद्धक्षेत्रे श्रीकृष्णः अर्जुनाय उपदेशम् अयच्छत्।
(घ) गीतायाम् अष्टादश अध्यायाः सन्ति।
(ङ) श्रीमद्भगवद्गीता आत्मज्ञानस्य धर्मस्य च पथप्रदर्शिका अस्ति।

उत्तर: (क) भारतस्य पवित्रग्रन्थेषु श्रीमद्भगवद्गीता पवित्रतमम् अस्ति। (ख) वस्तुतः गीता महाभारतस्य भीष्मपर्वस्य अंशः अस्ति। (ग) युद्धक्षेत्रे श्रीकृष्णः अर्जुनाय उपदेशम् अयच्छत्। (घ) गीतायाम् अष्टादश अध्यायाः सन्ति। (ङ) श्रीमद्भगवद्गीता आत्मज्ञानस्य धर्मस्य च पथप्रदर्शिका अस्ति।

प्रश्नावली भावार्थ — श्रीमद्भगवद्गीतायाः श्लोकानां भावार्थः (योग्यताविस्तारः)

प्रश्न 1

श्रीमद्भगवद्गीता इति ग्रन्थस्य संक्षिप्तः परिचयः कः?

हल

भगवतः श्रीकृष्णस्य अर्जुनाय प्रदत्तानां जीवनमूल्यसम्बद्धानाम् उपदेशानां सङ्कलनात्मकः ग्रन्थः अस्ति श्रीमद्भगवद्गीता।
महर्षिः वेदव्यासः महाभारतस्य भीष्मपर्वणि श्रीमद्भगवद्गीतां वर्णितवान्।
गीतायाम् अष्टादश अध्यायाः सप्तशतं (७००) श्लोकाः च सन्ति।

उत्तर: श्रीमद्भगवद्गीता श्रीकृष्णेन अर्जुनाय प्रदत्तानाम् उपदेशानां सङ्कलनात्मकः ग्रन्थः; वेदव्यासेन महाभारतस्य भीष्मपर्वणि वर्णितः; अस्मिन् अष्टादश अध्यायाः सप्तशतं (७००) श्लोकाः च सन्ति।

प्रश्न 2

"भगवद्गीता किञ्चिदधीता..." इति श्लोकस्य भावार्थः कः?

हल

श्लोकः — भगवद्गीता किञ्चिदधीता, गङ्गा-जल-लव-कणिका पीता। सकृदपि येन मुरारि समर्चा, तस्य यमः किं कुरुते चर्चाम्॥
भावार्थः — येन मनुष्येण भगवद्गीता अल्पमपि अधीता, गङ्गाजलस्य एका कणिका अपि पीता, एकवारम् अपि मुरारिः (श्रीकृष्णः) सम्यक् अर्चितः, तस्य विषये यमराजः चर्चां न करोति (सः मोक्षं प्राप्नोति)।

उत्तर: यः मनुष्यः अल्पमपि गीताम् अधीतवान्, गङ्गाजलस्य कणिकाम् अपि पीतवान्, सकृदपि मुरारिम् अर्चितवान्, तस्य विषये यमः चर्चां न करोति — अर्थात् सः मुक्तिं लभते।